

Türkiye’de Yoksulluğun 100 Yıllık Seyri

Gülşah Adam¹

“Kabahat benimdir. Kabahat, ey bu satırları heyecanla okuyacak arkadaş, senindir. Sen ve ben onları, yüzyıllardır herkesten, her şeyden ve her türlü yaşamak zevkinden yoksun bir arıuç kazazede halinde bırakmışız. Açlık, hastalık ve kimsesizlik bunların etrafını çevirmiştir ve cebalet denilen zifiri karanlık içinde , ruhları her yanından örülü bir zindan gibi malûpus kalmıştır.”

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaban

Özet

Bu çalışma, Türkiye’deki yoksulluğun Cumhuriyet’in ilk yıllarından 21. yüzyılın başına kadar geçirdiği dönüşümünü iki bölümde incelemektedir. Yoksulluk, ilk bölümde ulusal gelirdeki değişimler ve sektörler arası gelir dağılımı üzerinden analiz edilmiştir. İlk dönemlerde kırsal bir sorun olarak görülen yoksulluk, uzun yıllar boyunca hükümetlerin öncelikli gündeminde yer almamış ve kırsal kesimlere yönelik politikalar, köylerin bütünlüğünü korumayı hedeflemiştir. Ancak 1960-1980 yılları arasında sanayileşme ve 1980’deki neoliberal reformlar tarım sektörünü zayıflatarak kırsaldan kente yoğun bir göç dalgasına yol açmıştır. Bu süreç, kentsel yoksulluğun artmasına ve daha görünür hale gelmesine neden olmuştur. 2001 ekonomik krizi, toplumun geniş kesimlerini etkileyen bir yoksulluk dalgasını beraberinde getirmiştir. Avrupa Birliği ile uyum süreci ve IMF’nin yapısal reformları, sosyal politika gündeminin genişlemesini sağlamış, sosyal katılım ve yoksullukla mücadele konuları daha fazla önem kazanmıştır. İkinci bölümde Türkiye İstatistik Kurumu verilerine dayalı olarak incelenen yoksulluk, geliştirilen politikaların sınırlı kaldığını, yoksulluk oranları azalsa da sorunun tamamen çözümediğini göstermiştir. Türkiye’nin 100 yıllık yoksulluk tarihi, büyüme odaklı ekonomik politikaların ve gönüllülük esasına dayalı sosyal desteklerin, yoksulluğu azaltmada kalıcı çözümler sunamadığını ortaya koymaktadır.

1 Öğretim Görevlisi Doktor, Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, gulsah.adam@dpu.edu.tr, ORCID: 0009-0008-0950-8851

Giriş

Yoksulluğun tanımı ve toplumların yoksulluğa bakışı insanlık tarihi boyunca değişime uğramıştır. Erken Hristiyanlık döneminde yoksulluk, kutsal metinlerde ve patristik edebiyatta zengin ve fakir herkesin erişebileceği ruhani bir değer olarak yüceltilmiştir. İncil terimlerinde ve dönem edebiyatında yoksulluk açıkça alçakgönüllülüğe benzetilmiştir. Ayrıca patristik edebiyatı, gerçek yoksulluğun en belirleyici özelliklerinden olan alçakgönüllülük ve vazgeçişin işaretleri olan yoksul giyim tarzı, gelirsizlik, evsizlik, düşük sosyal statü ve yoksulluk içinde geçen hayatın getirdiği acılar ve zorlukları da yüceltmıştır (Cavallo vd., 1996: 19). Ulaşılabilen manevi bir merteye olarak görülen yoksulluk algısı, 16.yy’da Avrupa’da kapitalizmin ortaya çıkışı ile boyut değiştirmiştir. Tarımın ticarileşmesi nedeniyle tarımsal yapıların çözülmesi kırsal alanda yaşayanların geçimini zorlaştırmıştır ve çoğu insanın topraktan kopmasına neden olmuştur. Bu çözülmenin getirdiği kentsel alanlara yoğun göç, üretim ve istihdam biçimlerinde değişikliğe yol açmış; kentleşmenin gereğince insanlar arasındaki sosyal ilişkiler zayıflamış ve bugün tartıştığımız biçimiyle modern yoksulluk doğmuştur (Buğra, 2005: 2; Şentürk, 2012).

Modern yoksulluğa dair ilk çalışmalar 19. yüzyılın sonlarına doğru mutlak yoksulluk ölçümleri ile başlamıştır. Price ve Rowntree (1902) yoksulluk kavramını gıda, giyinme ve barınma gibi temel ihtiyaçlardan mahrum olma durumu olarak tanımlamıştır. Sonrasında Townsend (1979) yoksulluğun tanımını genişleterek görelî yoksulluk ve bu tür yoksulluğun sonucunda ortaya çıkan sosyal dışlanmayı literatüre kazandırmıştır. Townsend, görelî yoksulluğu, hane halklarının ya da bireylerin içinde buldukları toplumda yaygın olarak tüketilen mallardan yoksun olma durumu olarak ele almıştır. Townsend, görelî yoksulluğu ölçebilmek için toplum ortalamasını temsil eden standart bir tüketim modeli seçmiş ve kişilerin ya da hane halklarının mutlak yoksulluğunu bu standart modelden sapma durumu ile tespit etmiştir. Bu yaklaşımın Batı toplumları dışındaki toplumlarda yaygınlaşması 1990’lı yılların sonlarına doğru gerçekleşmiştir (Şentürk, 2012).

Mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk kavramları yoksulluğu bireylerin gelir düzeyleri ve tüketim harcamaları ile tanımlamıştır. Nobel ödüllü ekonomist Amartya Sen (1999), bu yaklaşıma karşı çıkmış ve yoksulluğu “yapılabilirlikten yoksunluk” kavramı ile açıklamıştır. Sen bu kavramı, açlık, sağlık ve eğitimden mahrum olma durumu, kötü barınma koşulları gibi her bireyin kaçınmak isteyeceği durumlardan kendini uzak tutabilme yetisi ile tanımlamıştır. Böylelikle, yoksulluğun çok boyutluluğuna değinilmiş ve yalnızca parasal ölçütler ile ölçülemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Yoksulluğun parasal olanaklar ile ölçülmesine karşıt diğer bir tanım 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda Birleşmiş Milletler tarafından yapılmıştır. Raporla Birleşmiş Milletler “insani yoksulluk” kavramına değinmiş ve bu kavramı insanların insan onuruna yaraşır bir seviyede özgür, kendine ve başkalarına saygılı, haysiyetli, uzun ve sağlıklı bir hayat sürdürebilmeleri için gereken fırsat ve seçeneklerden yoksun olması durumu ile açıklamıştır.

Son olarak Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişme Girişimi (OPHI) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının yürüttüğü ortak çalışma ile 2010 yılında sağlık, eğitim ve yaşam standartları indikatörlerini kullanan Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi oluşturulmuştur. Endeks, kişilerin Milenyum Kalkınma Hedefleri ile alakalı gösterge ve temel işlevlerle ilintili uluslararası olarak karşılaştırılabilir standartları minimum düzeyde aynı anda karşılayamama durumunu, yani akut yoksulluğu ölçmektedir (Alkire & Santos, 2014).

Yukarıda verilen yaklaşımlardan anlaşılacağı üzere yoksulluğun, gıda harcamaları veya gelir düzeyleri ile ölçülmesi tek başına yetersiz kalmış ve günümüzde ölçümler yoksulluk kavramını çok boyutlu olarak incelemeye dayandırılmıştır.

Türkiye’de yoksulluk ölçümleri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından gelir ve harcamalar baz alınarak yoksulluk sınırı ve oranlarının hesaplanması ile yapılmaktadır. Türkiye’deki yoksulluğa dair ilk rapor 2000 yılında Dünya Bankası tarafından 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi sonuçları kullanılarak yazılmıştır. Bu raporda, Türkiye için çeşitli yöntemlere göre yoksulluk sınırları hesaplanarak yoksulluk oranları ve yoksulluk profilleri incelenmiştir. 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi’nden elde edilen harcama esaslı verilere dayalı olarak, Türkiye, kent ve kırsal düzeyinde, yoksulluğun profili, nedenleri ve sonuçları üzerine TÜİK ile Dünya Bankası ortak bir rapor hazırlamıştır. TÜİK 2005 yılına kadar yoksulluk istatistiklerini (mutlak yoksulluk ve harcamaya dayalı göreceli yoksulluk) Hanehalkı Bütçe Anketlerini kullanarak yayınlamıştır. 2006 yılından itibaren ise Avrupa Birliği’ne uyum çerçevesinde panel anket yönteminin kullanıldığı Gelir Ve Yaşam Koşulları Araştırması’nı yürürlüğe koymuştur (TÜİK, 2023; Küçükaksoy ve Çifçi, 2020: 72-73).

Türkiye’deki yoksulluğun hesaplanması uzun yılları kapsamadığından, bu çalışmanın ilk kısmı yoksulluğu, Cumhuriyet’in erken dönemlerinden 21. Yüzyıl başlarına kadar olan süreci milli gelirdeki değişimler ve gelirin sektörler arası dağılımı üzerinden değerlendirirken, ikinci kısmı TÜİK yoksulluk verilerinden elde edilen bulguları inceleyecektir.

1. Cumhuriyet’in İlk Yılları: Devletçi İktisat Politikaları ve Yoksulluk (1923-1945)

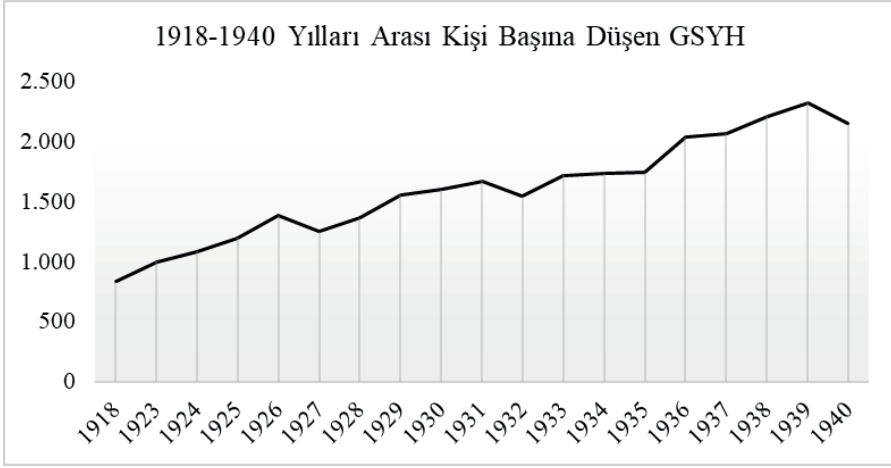
Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras kalan yetersiz sanayi altyapısı, yüksek miktarda borç ve halkın büyük bir çoğunluğunun kırsal bölgelerde ve derin bir yoksulluk içinde yaşaması gibi zorlu bir ekonomik miras devralan Mustafa Kemal Atatürk ve cumhuriyeti kuran kadro, nihai kurtuluşun ancak ekonomik bağımsızlığın kazanılması ve bu bağımsızlık yolunun da sanayileşmeden geçtiğinin bilinci ile dönem iktisadi politikalarını şekillendirmiştir.

Bu dönemin ilk yılı, Anadolu topraklarında yeni bir devletin kurulduğu siyasi bir devrimin ilk yılı olarak kabul edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun resmi olarak tarihe karışması ile yaşanan geçmişten siyasi bağlamda bir kopuşu simgeleyen bu dönem, iktisadi politikalar bağlamında 1908-1922 dönemi “milli iktisat” görüşlerine bağlı kalmıştır (Boratav, 2012: 27). Bu görüş doğrultusunda güdülen “milli burjuvazi yetiştirilmesi” 1923 yılı ve sonrasında kalkınma ve modernleşmenin bel kemiği olmuştur.

Milli liberal iktisat anlayışına bağlı kalınan 1923-1929 arası döneme iki tarihi olay damgasını vurmuştur. İlki, yeni kurulan cumhuriyetin savaş sonrası yeni dünya düzeni içindeki konumunu belirleyen 1923 Lozan Antlaşmasıdır. Bu antlaşma ile iktisadi bağımsızlığa vurulmuş bir pranga olarak görülen kapitülasyonlar kaldırılmış, Osmanlı Devleti’nden miras kalan dış borçlar yapılandırılmış ve yine Osmanlı Devleti’nin kendi başına değiştiremediği serbest ticaret anlaşmaları sona erdirilmiştir (Pamuk,2022: 165). İkincisi ise Lozan Antlaşması ile gümrük tarifelerine konulan sınırlamaların kalktığı ve devralınan borçların ilk taksitinin ödendiği Büyük Buhran ile çakışan 1929 yılıdır. 1929 yılı, 1923-1929 döneminde izlenen liberal politikaların temelden revizyona uğrayacağı ilk işaretlerinin verildiği bir yıl olma özelliğine sahip olmuştur.

Angus Maddison’ın verilerine göre Türkiye’de kişi başına düşen reel milli gelir² 1923-1929 yılları arasında %55.55 oranında, yıllık ortalama olarak %7.93 oranında büyümüştür. Boratav (2013) bu büyüme hızını milli hasılaya oranı ortalama %9.1 olarak kalmış sermaye birikim oranı ile açıklanamayacağını, dolayısıyla bu yıllarda üretim artışlarının atıl kapasitelerin kullanılmasıyla gerçekleştiğini tartışmıştır.

2 Kişi başına düşen gelirler 2011 ABD doları ile sabit fiyatlarla ve satın alma gücü paritesine göre düzeltilmiş olarak hesaplanmıştır.

Grafik 1. Türkiye Kişi Başına Düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Verileri

Kaynak: Maddison Project Database (2020).

Yıllık büyüme hızı %10.2 gibi azımsanamayacak bir ortalamaya ulaşan sanayi sektörü bu dönemde büyümede öncü olabilecek özellikler taşımamıştır (Boratav, 2013: 51). Bu yüksek büyüme hızı dinamik bir sanayileşmenin işaretinden ziyade savaş ve yıkım sonrası yeniden inşa sürecini yansıtmaktadır. Bu yüzden sektörün milli gelir içindeki payı yıllık %11.1 gibi bir ortalamada seyretmiştir (Bulutay, 1975).

Cumhuriyetin ilk yılları boyunca sektörler arası gelir dağılımı, sektörlerin milli gelir içindeki payları ile paralellik göstermiştir. Boratav, aşar vergisinin kaldırılmasının kamu kesiminden köylüye bir gelir aktarımı olarak yorumlansa da verginin kaldırması sebebiyle oluşan bütçe açığının enflasyonist baskısının yine aynı kesim tarafından hissedildiğini dile getirmiştir. Bütçe gelirlerinin neredeyse % 22'sini oluşturan aşar vergisinin kaldırılmasının oluşturduğu açık, dolaylı vergilerin artırılmasıyla kapatılmaya çalışılmıştır. Özellikle şeker ve gazyağı tüketiminin vergilendirilmesini göz önünde bulundurulduğunda, dolaylı vergilerdeki artışın kentli emekçi-tüketiciden köylüye doğru bir gelir aktarımına yol açtığı saptanmıştır. Aktarılan bu gelirin tarım sektörü içinde nasıl dağıldığına dair yeterli bulgular yoktur fakat genel bağlamda 1920'ler, köylülerin büyük bir çoğunluğu için altın çağ olarak yorumlanabilir. (Boratav, 2013: 53).

Tablo 1. Gayrisafi Milli Hasıla İçinde Sektör Payları (%)

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1924	43.1	10.6	46.3
1925	47.8	8.5	43.7
1926	44.7	8.9	46.4
1927	49.9	8.7	41.5
1928	39.5	11.9	48.6
1929	42.4	10.6	46.9
1930	49.8	9.1	41.2
1931	46.8	10	43.2
1932	49.2	10.5	40.3
1933	39.3	13.9	46.9
1934	41.4	14.2	44.4
1935	40.1	15.3	44.6
1936	38.8	15.7	45.4
1937	48.6	12.3	39.1
1938	46.2	13.4	40.4
1939	44.4	14.2	41.4
1940	43.2	15.5	41.4
1941	44.8	14.6	40.6
1942	41.8	15.9	42.3
1943	47.2	14.7	38.1
1944	45.8	16	38.2
1945	43.1	15.9	41.1
1946	39	15.6	45.4
Ortalama	44.2	12.9	42.9

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü (1994) İstatistik Göstergeler 1923-1992, Ankara: DİE

Bu altın çağ, 1929 Büyük Burhan'ından sonra düşen tarım fiyatları ile sekteye uğramıştır. 1929-1932 yılları arası buğday fiyatları %68 oranında düşmüş ve bu düşüş önceki dönemin yüksek fiyatları ile borçlanan köylüyü ciddi boyutlarda sarsmıştır. Bu sarsıntıya ve olumsuz konjoktüre rağmen tarım sektörü bu 1929-1939 yılları arasında yıllık ortalama %5.1 oranında bir büyüme yakalamıştır (Boratav, 2013: 67-68).

Buhran ile birlikte hammadde fiyatları sınai fiyatlardan daha fazla düşmüş; bu durum ihracatın reel alım gücünde düşüşe yol açtığı için ithalat

hacminde de ciddi bir daralma gözlemlenmiştir. İthalat kapasitesindeki daralmanın zorunlu tüketim mallarını ile arasındaki doğrudan ilişki, halkın yaşam standartlarında ve gelir düzeyinde bir düşüşe yol açacağı için bu dönemde iktisat politikalarında değişikliğe gidilmiş ve milli liberal iktisat anlayışından korumacı anlayışa geçilmiştir. 1929 krizinin etkisine ek olarak, sınırlar dahilinde, sanayii için gerekli altyapı, teknik eleman ve yeterli sermaye birikimine sahip olunmaması bu korumacı anlayışın, korumacı-devletçi anlayışa evrilmesine yol açmıştır (Boratav, 2013: 64 ; Şahin, 2020: 46-48).

İç ve dış nedenlerden benimsenen korumacı-devletçi anlayışın katkısıyla 1930-1939 yılları sanayileşmede ilk ciddi adımların atıldığı dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönem boyunca sanayi sektöründeki büyüme hızı tarım sektörünün üstünde seyretmiş ve sanayinin milli gelir içindeki payı 1939 yılı itibari ile %18.3'e çıkmıştır (Bulutay, 1975; Boratav, 2013: 71).

Buhran ve korumacı politikalar ile daralan dış ticaret hacmi, hızlanan sanayileşme ve değişen ticaret hadleri yüzünden tarım sektöründeki yavaşlayan büyüme, sektörler arasındaki gelir dağılımında da bir önceki döneme göre değişikliğe yol açmıştır. Boratav, sanayileşmenin yükünü öncelikle buğday üreticisi köylü ile işçi sınıfının omuzlarına bindirildiğini; dış ticaret ile uğraşan burjuva gelirlerinin 1923-1929 dönemine oranla bozulduğunu, buna karşılık devlet ile iş yapan burjuvanın ve sanayi kesimin görece durumlarında düzelme yaşandığını belirtmiştir (Boratav, 2013: 80).

Türkiye Cumhuriyeti 2. Dünya Savaşı'nda fiilen tarafsız kalmasına rağmen savaşın ülke ekonomilerini sürüklediği yıkımdan kaçamamıştır. Artan savunma sanayi harcamalarına karşın milli gelir %6, sınai üretim %5.5 ve tarımsal üretim %7.1 oranında düşmüştür. Sermaye birikiminin milli gelir içindeki payı 1933-1939 yıllarında ortalama % 10.7 iken, bu oran savaş yılları boyunca ortalama %8.2'ye gerilemiştir. Amortisman ve aşınma paylarının düşürülmesinden sonra hesaplanan oran ise %3.7 gibi oldukça düşük bir rakama isabet etmektedir (Boratav, 2013: 87)

Savunma sanayii harcamalarının artması ile oluşan bütçe açığı neticesinde 1930'lu yıllarda uygulanan “denk bütçe-güçlü para” mottosu daha fazla sürdürülememiş ve para basarak açık kapatma yöntemine başvurulmuştur. Bu parasal büyüme ve dış ticaret hacminin küçülmesi ile yaşanan mal darlıkları sonucunda tüketici fiyatları % 50'yi aşmıştır (Pamuk, 2022: 200). Koçak'ın (2007) hesaplamalarına göre savaş dönemi boyunca ekme fiyatı % 285, et fiyatları %367 ve şeker fiyatı % 1107 artış göstermiştir. Temel gıda fiyatlarındaki bu artış yoksulluk sınırını yükselmiş ve kent ve kırsal bölgelerde yaşayan dar gelirli hane halklarını zor duruma sokmuştur. Bu durumla başa çıkabilmek için ekme karnesi ve fiyat kontrolünü sağlayabilmek için narh

uygulamaları gibi çeşitli yöntemlerin tedavüle konulmasına rağmen yoksul hane halklarını korumakta yetersiz kalınmıştır (Gölçek, 2023).

Bu noktada değinilmesi gereken önemli bir husus yoksulluk ile mücadelenin o dönem hükümetlerinin öncelikleri arasında yer almadığıdır. Dönem iktidarlarının politikaları yoksulluğu bir köy problemi olarak görmüştür (Gölçek, 2023). Öyle ki Ayşe Buğra “Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika” adlı kitabında yoksullukla mücadele yöntemlerinin köylülüğün çözünmesini engellemek ve köylüyü köyde tutmak üzerine şekillendiğine değinmiştir. Buğra, bu politikayı, 1940-1946 yıllarındaki şehirleşme oranı ile açıklamıştır. Savaş döneminde üretim hacmindeki düşüşün en çok zarar verdiği sektör tarım sektörü olmasına rağmen şehirli nüfus oranı bu dönem boyunca %24.4’ten ancak %24.9 oranına yükselmiştir. Bu denli düşük seviyede kalan göç oranı, dönem politikalarına ışık tutan bir niteliktedir (Buğra, 2013: 105).

Şehirleşme politikasına ek olarak tek partili dönemde izlenen bazı politikalar da kentlerdeki yoksulluğun göz ardı edilmiş olmasına dair ipuçları sunmaktadır. Örneğin yukarıda da bahsedildiği gibi 1925 yılında köylünün sırtında ağır bir yük olan Aşar vergisinin kaldırılması ve yerine dolaylı vergilerin genişletilmesi şehir yoksullarının yükünü artırmıştır. 1934 yılında tedavüle konulan ekmek vergisi de şehir yoksullarının öncelikler arasındaki yerine dair başka bir örnek oluşturmuştur (Buğra, 2013: 109).

2. Çok Partili Dönem ve Değişmeyen Yoksulluk (1950-2001)

“Her mahallede bir milyoner”

Savaş sonrasında toplumun farklı kesimlerinden Tek Partili yönetime karşı hoşnutsuzluk nidaları duyulmaya başlanmıştır. Kırsal alanlardaki küçük ve orta ölçekli işletmeler savaş döneminde artırılan vergilerden ve işe politikalarından rahatsız iken kentlerde memurlar ve işçiler maruz kaldıkları yüksek enflasyon ve istifçilikten kaynaklı vurgun ortamından şikayetçi idi. Müslüman burjuva sınıfı da savaş döneminde gayrimüslimlere uygulanmış Varlık vergisi yüzünden kaygılı idi ve devlete bağımlı bir durumda olmaktan rahatsızlık duymaya başlamıştı. Tüm bu iç çalkantıların yanında savaş sonrası Amerika Birleşik Devletleri’nin hegemonyasının artması yeni dünya düzenini liberal bir zeminde şekillenmesine yol açmıştı. Bu iç ve dış etmenlerin ışığında Cumhuriyet Halk Fırkası içindeki muhalefet bir grup Demokrat Parti’yi kurdu. Demokrat Parti’nin iktisadi hedefleri arasında en çok dikkat çeken iki unsur devletin ekonomide küçülmesi ve tarıma dayalı kalkınma stratejisi idi. İktisadi felsefeleri “her mahallede bir milyoner yaratmak” idi (Pamuk, 2022: 226).

1950 yılındaki seçimde DP'nin iktidara gelmesi ile ekonomide yeni bir dönem başlamıştır. 1950'lerin ilk yıllarında tüketim mallarının ithalatı serbestleştirilmiş ve Marshall Planından sağlanan fonlar sayesinde tarımda büyümeye önem verilmiştir. Tarım sektöründeki gelişmeye devlet politikalarının yanısıra Kore Savaşı yüzünden artan tarım ürünleri fiyatları da katkıda bulunmuştur. 1947-1953 yılları arasında GSYH yıllık ortalama olarak % 8.7 artmış, tarım sektörü ile beraber kent ekonomisi de gelişmiş ve maaşlar ile ücretler de yükselmiştir (Boratav, 2013: 101-106; Pamuk, 2022: 228-229).

Tarım sektörü için bu elverişli konjonktür savaşın bitmesiyle sona ermiş ve ihraç malları fiyatlarında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. İktidar bu düşüş ile yüzleşmek yerine buğdayı yüksek fiyatlardan alarak tarım sektörünü desteklemiş fakat aynı zamanda şehirlerde tüketilen ekmeğe zam yapmaktan kaçınmıştır. Bu destekleme alımları için devletin sağladığı krediler ve sonrasında özel sektöre verilen krediler neticesinde Türkiye yeni bir enflasyon problemi ile karşı karşıya kalmıştır. 1950'lerin ikinci yılı tüketici fiyatlarında toplam % 50'ye ulaşan fahiş artışlar, temel tüketim ürünlerinde yaşanan kıtlık ve darlıklar ve nihayetinde uzun kuyruklar ile geçmiştir (Pamuk, 2022: 231-232). Temel ihtiyaçların karşılanması gelir dağılımının adil olduğu, sosyal politikaların sağlıklı bir şekilde uygulandığı bir büyüme ortamında dahi piyasa ekonomisine bırakılmaması gerekirken devlet, böyle bir ortamda önlem almamıştır. Bu tutum, darlık koşullarında yoksulluk tablosunu daha da ağırlaştırmıştır (Buğra, 2013: 173).

1950'lerde tarım üzerinden kalkınma anlayışı ile şekillenen stratejiler, 1960'lı yıllarda yerini Devlet Planlama Teşkilatının kuruluşuyla özel sektör önderliğinde ithal ikame politikalarına bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinde yaşanan hızlı toparlanma desteği ile 1960'lı yıllarda imalat sanayii % 10, ekonominin tamamı ise yıllık ortalama % 6 bir büyüme göstermiştir. Büyümedeki bu istikrar kişi başı milli gelirin ortalama hızının yıllık %3'e ulaşmasını sağlamıştır. Ayrıca dönem boyunca tüketici fiyatlarındaki artış %10'u geçmemiş, ücretlerin satınalma gücünde gözle görülen iyileşmeler olmuştur (Pamuk, 2022: 239). Reel ücretlerdeki artışın yanısıra 1964 yılında yürürlüğe konulan düzenleme ile bütün işçiler sosyal güvenlik kapsamına alınmış ve hastalık sigortası ile işçi yakınlarının da sağlık hizmetlerinden faydalanması sağlanmıştır (Gölçek, 2023).

1960'lı yıllarda köylü yoksulluğuna dair önemli bir gelişme Kaldor Raporunun reddedilmesi ile gerçekleşmiştir. DPT, kuruluşunun hemen ardından vergi reformu konusu için Nicholas Kaldor'u Türkiye'ye davet etmiştir. Kaldor raporunda toplam üretimin %42.5'ini sağlayan tarım

sektörünün doğrudan vergilere olan katkısının % 0,8 (dolaylı vergilerin katkısı hesaba alındığında dahi bu oran toplam kamu gelirlerinin 8’de birini geçmemektedir) olduğunu tespit etmiş ve bu durumun değişmesi gerektiğine işaret etmiştir. Kaldor, ekili toprakların potansiyel verimliliğini dikkate alan bir vergi sistemi önermiş lakin bu öneri askeri darbe sonrasında kurulan koalisyon hükümet tarafından reddedilmiştir. Buğra, bu reddedilişin sebebini hükümetin küçük köylülüğün çözünmesini engelleyerek yoksulluğu kırsal kesimde tutma çabası olarak değerlendirmiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca kaynakların köy kalkınmasına aktarılmasına dair gösterilen bu tutum amacına tam olarak ulaşamamıştır. 1965 yılında kurulan Adalet Partisi, hükümet programında köylerin % 98’inin elektrikten, % 60’ının ise içme suyu kaynağından mahrum olduğunu belirtmiştir (Adalet Partisi, 1965; Buğra, 2013: 179-180).

1970’li yıllarda yaşanan Vietnam Savaşı, Petrol Bunalımı, Bretton Woods sisteminin çöküşü gibi siyasi ve iktisadi çalkantılar 2. Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan refah döneminin sonunu getirmiştir. Bu istikrarsızlığa gelişmiş ülkeler talebi kısararak ve ekonomiyi yavaşlatarak cevap verirken Türkiye, kemer sıkamak yerine tüketimi sürdürme ve yükselişe geçen petrol fiyatları yüzünden artan faturalarını dış borç ile kapatma yolunu seçmiştir (Pamuk, 2022: 242). Bu seçimin faturası, sonraki yıllarda iç dinamiklerde bozulma ve dış borç krizleri ile ödenmiştir (Eichengreen, 2008).

Gittikçe derinleşen dış ödemeler krizi sonucunda IMF ile anlaşmaktan başka çare kalmamış fakat Ecevit, IMF’nin ekonomiyi dışa açma, fiyat mekanizmasını tekrardan etkin kılma gibi yapısal önlemlerine direnmiştir. Bu direnişin sonucunda siyasi ve iktisadi bunalım daha da ağırlaşmış ve sonuç olarak 1978 ve 1979 yılları yokluklarla ve kuyruklarla geçmiştir. Bu dönem boyunca enflasyonun %100’e ulaşması ile ücretlilerin alım gücü düşmüş ve tarımsal gelir enflasyon karşısında erimiştir.

Bu çalkantılı dönemin sonunda Turgut Özal, Demirel’e istikrar programı niteliğindeki 24 Ocak kararlarını sunmuştur. Yürürlüğe konulan emek aleyhtarı bu kararlar Türkiye’de neoliberal döneme geçişin başlangıcı olmuştur. Özal tarafından sunulan bu raporda, bu kadar yüksek seviyelere ulaşmış ücretler ile ihracat yapılmasının imkansız olduğu belirtilmiştir. İlginçtir ki aynı şikayet 12 Eylül 1980 darbesi sonrası yapılan ilk halka hitabet konuşmasında Kenan Evren tarafından da dile getirilmiştir (Boratav, 2013: 148). Bu kararlar doğrultusunda ücretler ve tarım gelirleri üzerinde baskı oluşturulmuştur. Böylelikle 1979-1988 yılları arası ücretler, tüketici fiyatlarına oranla % 32 gerilemiştir. Türkiye’de Birinci ve İkinci Dünya Savaş yılları hariç reel ücretlerde bu denli bir düşüş görülmemiştir. Düşen ücretleri

kompanse edebilmek için işçi sınıfı daha çok çalışmış, çocuklarını okullardan alarak erken yaşta iş hayatına sokmak zorunda kalmıştır (Pamuk, 2022: 272).

Tarımda büyüme ise tarım ürünlerine sağlanan sübvansiyonların ve çeşitli desteklerin büyük oranda sona erdirilmesi ve dünya piyasalarındaki fiyat hareketleri nedeniyle 1980-1990 yılları arasında % 1.4'e kadar gerilemiştir (Owen ve Pamuk, 2002: 156). Tarım gelirlerindeki bu düşüş, cumhuriyetin ilk yıllarından bu zamana kadar ön planda tutulan köyün kalkınması ve küçük köylülüğe de darbe vurmuştur. Tarım sektörünün geri plana itilmesi ile yoksulluğun köyde tutulması için köyün çözünmesine karşın güdülen politikalar işlevini yitirmiş ve köyden kente göçlerde ciddi bir artış yaşanmıştır. Sanayi sektöründeki istihdam olanaklarının sınırlı olması nedeniyle köyden göçen nüfusun ancak yarısı iş bulabilmiştir (Pamuk, 2022: 271; Gölçek, 2023). Bu sebeple, göç edenlerin çoğu düzensiz ve kayıt dışı işlerde düşük ücretlerde çalışmak zorunda kalmıştır (Mütevellioglu ve Işık, 2009: 73; Gölçek, 2023). Bu durumun yoksulluğu gerek Türkiye geneli gerek kentlerde arttırdığına dair aksi bir kanıt sunmak oldukça zordur. Dağdemir (2002) çalışmasına göre kentlerdeki yoksulluğun genel yoksulluk içindeki oranı 1987 yılında %27.5 iken bu oran 1994 yılında %37.6'ya ulaşmıştır. Bu rakamlar bize yoksulluk sorunun kentlere de taşınmaya başlamış olduğunu göstermektedir.

Tarım sektöründeki büyümenin gerilemesi ve ücretler üzerindeki baskının yanında yoksulluğu artıran diğer bir unsur 1985 yılında yürürlüğe giren Katma Değer Vergisi (KDV) olmuştur. Tüketim ürünleri üzerinden alınan vergi dar gelirli ve yoksul hane halklarının alım gücünü daha da düşürmüştür. Yüksek KDV oranları sadece tüketiciyi değil, küçük ve orta ölçekli üreticileri de negatif yönde etkileyerek iktisadi durgunluğa ve dolayısıyla yoksulluğun daha da artmasına yol açmıştır (Gölçek, 2023).

Artan yoksulluk seviyesi ile birlikte gelir dağılımındaki ciddi bozulma nihayet hükümetin gündemine girmiş ve 1986 yılında Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik kanunu yürürlüğe girmiştir. Fon kaynakları bazı kamu gelirlerinden ve bağış ve yardımlardan sağlanmıştır (3294 Sayılı Kanun, 1986). Fon, 1990'ların son dönemlerine kadar yoksulluk ile mücadelede önemli bir yol kat edememiş, ancak 1999 Marmara depremi ve 2001 ekonomik krizinden sonra işlevselliği artmıştır (Buğra, 2010; 205-212).

Yoksulluk ile mücadele için yürürlüğe konulan diğer bir uygulama da Yeşil Kart uygulamasıdır. Hastane borçlarını ödeyemediği için rehin kalan ve cenazesi alınamayan yoksulların hızla artan sorunları üzerine 1992 yılında 3816 sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun çıkartılmıştır

(Gölçek, 2023). Bu kanun ile yoksul vatandaşlara ücretsiz sağlık hizmeti sağlanmaya başlanmıştır. Bu yasa ile birlikte en temel ihtiyaçlardan biri olan sağlık erişimine kolaylık sağlanmıştır.

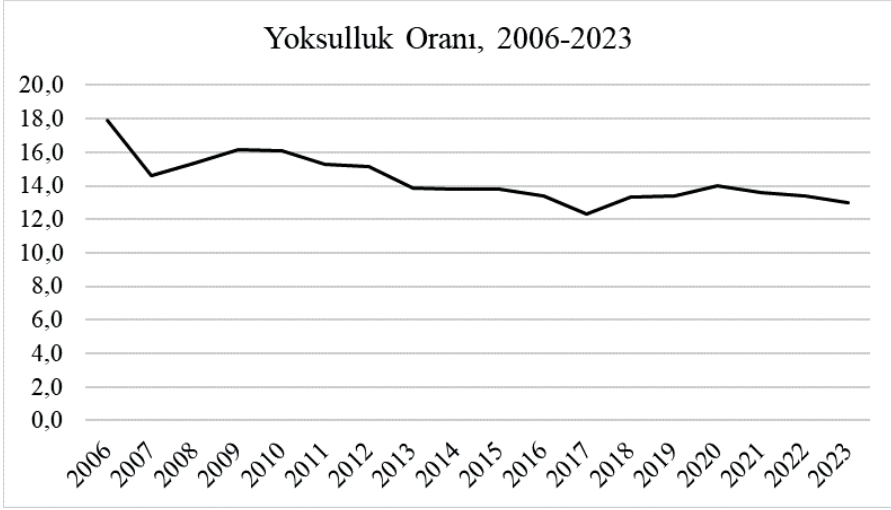
Bu iki uygulama yoksulluk ile mücadeleyi hedeflese dahi yoksulluğun karmaşık yapısı ve dönemin derin yoksulluk krizi yüzünden yetersiz kalmıştır. Kazgan’ın (2012) hesapladığı verilere göre asgari gıda harcamalarını karşılayamayan ailelerin oranı 1987 yılında %15,2 iken, bu oran 1994 yılında %17,3’e ulaşmıştır. Ayrıca bu tarihler arasında temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ailelerin oranları şehirlerde %22’den %28’e çıkmış, kırsal alanlarda ise %38’den %32’ye düşmüştür.

Türkiye’nin neredeyse % 30’unun temel ihtiyaçlarını karşılayamaması durumunun yanında 2001 yılı itibariyle öğretmen maaşlarının da yoksulluk sınırının altında kalması, çalışan yoksulluğun da hızla yayıldığına dair bir delalet olmuştur (TBMMD, 9.10.2001: 151; Gölçek, 2023). 2001 krizi ile bozulan makroekonomik dengeler ve daha da derinleşen yoksulluk sonucunda Adalet ve Kalkınma Partisi 2002 yılında tek başına iktidara gelmiştir.

3. 21. Yüzyıl’da Türkiye’de Yoksulluk

Yaşanan krizin hemen arkasından iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi ciddi boyutlara ulaşmış bir yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. İktidar, bu soruna karşı çözümü neoliberal politikalar ve önceki hükümetlerin de uyguladığı yoksulluk ile mücadelede artık bir gelenek haline gelmiş hayırseverlik anlayışının birleşiminde aramıştır.

Bu dönemin başlarında mali disiplini sağlamak öncelikli hedef olmuş ve sonucunda devletin faiz ödemeleri azalmış; ekonomi toparlanmış ve iktisadi büyüme sayesinde devlet gelirleri artmıştır (Pamuk, 2022: 293). Ekonomideki bu hızlı toparlanmanın yoksulluğa olan etkisini Şeker ve Jenkins (2015) 2003-2012 yılları arasındaki mutlak yoksulluğu ölçerek araştırmışlardır. Bulgulara göre mutlak yoksulluk oranı 2008-2012 yılları arasında 2003-2008 yıllarına göre daha yavaş bir hızla düşmüştür. Yazarlar bu düşüşün sebeplerini araştırmak için dekompozisyon yöntemi uygulayarak ekonomik büyümenin ve eşitsizlik seviyesindeki azalmanın dönem yoksulluğunu azalttığına dair bulgular edinmiştir. Değinilmesi önemli olan bir husus ise 2003-2012 yılları arasında ekonomik büyümenin, eşitsizlik verilerindeki değişime oranla yoksulluğun düşmesine çok daha büyük bir katkısının bulunduğudır.

Grafik 2. Satınalma Gücü Paritesi Kullanılarak Hesaplanan Gelire Dayalı Görelî Yoksulluk Oranı, 2006-2023.

Kaynak: TÜİK (2024)

Benzer olarak, Aran ve diğerleri (2013) 2003-2006 yılları arasında, ekonomik büyümenin yoksulluğun düşmesinde önemli bir etkisinin olduğunu tespit etmiş ve bu azalmanın kent kaynaklı olduğunu açıklamışlardır. Bu çalışmaya göre kentli yoksulların tüketim düzeyleri reel olarak %9 oranında artarken kırsal kesimin yoksul ve zengin kesimlerinde bu düzey negatif olarak büyümüştür. Tüketim düzeylerinin büyüme yönlerindeki bu farklılık kentli ve kırsal kökenli yoksullar arasındaki farkın artmasına yol açmıştır.

Aşağıda verilen Tablo 2, Aran ve arkadaşlarının (2013) bulunduğu kent yoksulluğu ile genel yoksulluk arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi doğrular niteliktedir. Verilere göre, Türkiye genelinde medyan gelirin %50'sine göre yoksulluk sınırının altında kalan kent nüfusu 2002 yılında %21.95 iken bu oran 2008 yılında %9.38'e kadar gerilemiştir. Kırsal nüfusun yoksulluk oranına baktığımızda bu oran %34.48'den %34.62'ye yükselmiştir. Bu yıllar arasında Türkiye genelindeki yoksulluk oranı da kent yoksulluğu ile aynı yönde hareket etmiş ve %26.96'dan % 17.11'e kadar düşmüştür. Kent ve ülke genelindeki yoksullukta önemli derecede bir gerileme yaşanırken kırsal yoksullukta azalma görülmemesi neoliberal politikalar ve IMF etkisi ile açıklanabilir. 2001 krizinden sonra IMF baskılarının da etkisiyle neredeyse yarım yüzyıldır uygulamada olan tarımsal ürünlere destek fiyatlama politikası rafa kaldırılmıştır (Pamuk, 2022: 293). Kaldırılan bu politikanın yerine üretimde verimlilik ve sektörde istihdam artışı sağlayacak politikaların

getirilmemesi düşük verimlilik ile çalışan kırsal nüfusun kente göçünü hızlandırmıştır. Sonuç olarak köyler, yaşlı ve eğitim düzeyi düşük nüfusun yaşadığı yerleşkeler haline gelmiş ve seçmen potansiyelini de kaybederek siyasi alanda da ihmal edilmiştir (Pamuk, 2022: 293).

Tablo 2. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2008

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Türkiye							
Gıda yoksulluğu (açlık)	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74	0.48	0.54
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26.96	28.12	25.60	20.50	17.81	17.79	17.11
Kişi başı günlük 1 \$’ın altı	0.20	0.01	0.02	0.01	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$’ın altı	3.04	2.39	2.49	1.55	1.41	0.52	0.47
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı	30.30	23.75	20.89	16.36	13.33	8.41	6.83
Harcama esaslı görelî yoksulluk	14.74	15.51	14.18	16.16	14.50	14.70	15.06
Kent							
Gıda yoksulluğu (açlık)	0.92	0.74	0.62	0.64	0.04	0.07	0.25
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21.95	22.30	16.57	12.83	9.31	10.36	9.38
Kişi başı günlük 1 \$’ın altı	0.03	0.01	0.01
Kişi başı günlük 2.15 \$’ın altı	2.37	1.54	1.23	0.97	0.24	0.09	0.19
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı	24.62	18.31	13.51	10.05	6.13	4.40	3.07
Harcama esaslı görelî yoksulluk*	11.33	11.26	8.34	9.89	6.97	8.38	8.01
Kırsal							
Gıda yoksulluğu (açlık)	2.01	2.15	2.36	1.24	1.91	1.41	1.18
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34.48	37.13	39.97	32.95	31.98	34.80	34.62
Kişi başı günlük 1 \$’ın altı	0.46	0.01	0.02	0.04	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$’ın altı	4.06	3.71	4.51	2.49	3.36	1.49	1.11
Kişi başı günlük 4.3 \$’ın altı	38.82	32.18	32.62	26.59	25.35	17.59	15.33
Harcama esaslı görelî yoksulluk	19.86	22.08	23.48	26.35	27.06	29.16	31.00

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2015.

Yoksulluğun sektörel dağılımına bakıldığında elde edilmiş olan bulgular yukarıda tartışılan kır-kent ayrımını destekler niteliktedir. 2002-2009 yılları arasında sektörler arasında en yüksek yoksulluk oranı tarım sektöründe gözlemlenirken en düşük oran sanayi sektöründe görülmüştür. Göze çarpan diğer önemli bir husus ise yoksulluk oranları hizmet sektörü ve sanayi sektöründeki fertler için ortalama olarak yarı yarıya düşmüşken tarım sektöründe ciddi bir düşüş görülmemiştir. İstihdamda bulunan fertler açısından yoksulluk oranlarına bakıldığında ise 2004 yılı itibariyle en yüksek oran ücretsiz aile işçisi olarak çalışan fertlerde görülmektedir. 2004-2009 yılları arasında her 10 ücretsiz aile işçisinden 3’ü yoksulluk içinde yaşamaktadır. Bu yükseklik, aşağıda tartışılacak olan kadın ve çocuk yoksulluğundaki yükseklik ile açıklanabilir.

Tablo 3. Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye								
İstihdamdaki fertler	25.08	26.12	23.33	18.96	15.81	14.21	14.82	15.37
Ücretli,maaşlı	13.64	15.28	10.35	6.57	6.00	5.82	5.93	6.05
Yevmiyeli	45.01	43.09	37.52	32.12	28.63	26.71	28.56	26.86
İşveren	8.99	8.84	6.94	4.80	3.75	3.15	1.87	2.33
Kendi Hesabına	29.91	32.38	30.48	26.22	22.06	22.89	24.10	22.49
Ücretsiz aile işçisi	35.33	38.51	38.73	34.52	31.98	28.58	32.03	29.58
Sektör								
Tarım	36.42	39.89	40.88	37.24	33.86	32.05	37.97	33.01
Sanayi	20.99	21.34	15.64	9.85	10.12	9.70	9.71	9.63
Hizmet	25.82	16.76	12.36	8.68	7.23	7.35	6.82	7.16

Kaynak: TÜİK (2009), Yoksulluk Çalışmaları

Tablo 4 bizlere yaş gruplarına dair yoksulluğun çarpıcı bir tablosunu göstermektedir. 2015-2023 yılları arasında çocuk yoksulluğu toplam yoksulluğun oldukça üzerinde seyretmiştir. TÜİK verilerine göre çocuk yoksulluğunun dönem ortalaması alındığında her 10 çocuktan birinin yoksullukla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Yoksulluğu cinsiyet bağlamında incelediğimizde kadın yoksulluğunun her yaş grubunda (çocukluk dönemi hariç) erkek yoksulluğundan daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Şener (2012) yoksul kadınların oranının yüksek olmasını kadın istihdamının düşük olması ile açıklamıştır. Yazar ayrıca, kentlere göç eden kadınların istihdam dışında kalması, istihdama katılsalar dahi eğitimde karşı karşıya kaldığı eşitsizlikler nedeniyle daha düşük ücretli sektörlerde istihdam edilmeleri ya da kayıt dışı sektörlerde düzensiz ve sigortasız çalışmaları ; kırsal alanda yaşayan kadınların genellikle ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaları gibi problemlerin kadın yoksulluğunu artırdığını tartışmıştır.

Tablo 4. Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Yoksulluk Veya Sosyal Dışlanma Riski Altında Olanların Oranı

Yaş Gruplarına Göre Yoksulluk veya Sosyal Dışlanma Riski Altında Olanların Oranı (%)									
Yaş Grupları	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Toplam									
Toplam	34.0	33.2	30.7	30.4	32.1	32.1	32.9	32.6	31.0
0-17	42.6	42.0	39.6	39.7	41.8	42.3	43.7	42.7	39.7
18-64	30.7	30.4	27.8	27.6	29.3	30.3	30.7	30.2	28.0
65+	28.7	24.0	21.9	20.8	20.5	17.0	16.8	20.5	26.6
Erkek									
Toplam	32.2	31.3	28.8	28.2	30.1	30.0	30.8	30.4	28.9
0-17	42.4	41.6	39.6	38.9	41.1	41.9	42.8	41.9	39.3
18-64	27.8	27.4	24.7	24.4	26.5	27.0	27.5	27.0	24.9
65+	27.9	23.0	19.8	18.6	18.3	15.4	15.5	18.7	25.2
Kadın									
Toplam	35.8	35.2	32.6	32.7	34.0	34.2	35.0	34.8	33.1
0-17	42.9	42.4	39.5	40.5	42.6	42.7	44.7	43.5	40.2
18-64	33.6	33.4	30.9	30.8	32.1	33.6	33.9	33.4	31.2
65+	29.3	24.9	23.6	22.6	22.3	18.3	17.9	21.8	27.6

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Tablo 5 eğitim seviyesi ve yoksulluk arasında güçlü bir korelasyon olabileceğine dair kanıtlar sunmaktadır. Göz önünde bulundurulan dönem boyunca en yüksek yoksulluk oranı, okuma yazma bilmeyen bireyler ve okuma-yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen bireyler arasında gözlemlenirken, en düşük oran ise yüksek öğretim gören ve lise veya lise dengi okullardan mezun olan bireyler arasında görülmüştür. Burada dikkat çeken diğer bir husus ise 2006 ve 2023 yılları arasındaki yoksulluk oranlarındaki değişim karşılaştırıldığında, lise ve yüksek öğretim mezunlarının yoksulluk oranı artarken, diğer eğitim grupları arasında yoksulluk oranının azalmasıdır. Bu durum, eğitimin getirisinin zaman içerisinde düşmüş olması ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 5. Eğitim Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları

Eğitim Durumlarına Göre Yoksulluk Oranları (%)					
Yıl	Lise Altı Eğitimliler	Lise Ve Dengi Meslek Okulu	Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	Okuma Yazma Bilmeyen	Yüksek Öğretim
2006	14.28	5.41	27.77	32.81	0.66
2007	12.49	5.23	24.91	30.71	0.79
2008	13.33	5.24	24.25	29.53	0.73
2009	13.87	5.06	27.23	32.69	1.16
2010	14.29	4.53	27.47	28.84	1.03
2011	13.12	5.84	27	28.93	1.06
2012	13.51	5.88	26.08	30.12	1.12
2013	12.44	5.57	23.72	26.6	1.8
2014	12.46	5.67	25.15	27.67	1.3
2015	12.8	5.6	23.7	27.2	1.6
2016	12.5	6.2	24.1	26.2	1.7
2017	11.7	5.5	21.7	25.4	1.5
2018	12.1	5.8	23.6	27.5	2.2
2019	13.4	6.9	22.4	26.1	2.5
2020	14.04	8.32	25.71	26.66	3.15
2021	13.83	7.53	24.43	24.1	2.51
2022	13.78	7.83	24.38	27.74	2.64
2023	13.96	7.67	24.65	27.8	3.18

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Hane halkı türlerine göre yoksulluk oranlarına baktığımızda yıllar içerisinde yoksullukta düzenli bir artış veya azalış trendi görememekteyiz. Hane halkı büyüklüğü açısından yorumlar isek, yoksulluk içinde yaşayan kalabalık ailelerin sayısının yoksul tek çekirdek ailelere oranla daha fazla olduğu TÜİK tarafından raporlanmıştır. Yoksulluğun en az görüldüğü haneler ise sadece eşlerden ve tek kişiden oluşan hanelerdir. Bu hanelerin yoksulluk oranı 2007 yılından itibaren artmışken diğer yoksul hane halkı türlerinin oranlarında (çekirdek aile bulunmayan ve birden fazla kişiden oluşan haneler hariç) azalma meydana gelmiştir.

Tablo 5. Hanehalkı Tiplerine Göre Yoksulluk

Hanehalkı Tiplerine Göre Yoksulluk Oranları (%)							
Yıl	Çekirdek Aile Bulunmayan ve Birden Fazla Kişiden Oluşan	En Az Bir Çekirdek Aile ve Diğer Kişiler	Eşler ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	Sadece Eşlerden Oluşan Çekirdek Aile	Tek Çekirdek Aile	Tek Ebeveyn ve Çocuklar	Tek Kişilik
2006	12.2	23.2	18.2	7	17.2	19.2	8
2007	4.2	21.1	16.3	5.8	15.1	13.4	6.7
2008	6	22	16.8	5.2	15.4	14.6	5.2
2009	7.4	22.9	17.2	5.4	15.8	17.6	7.5
2010	8.1	23.9	16.6	4.4	15.1	15	7
2011	8.4	23.8	15.3	5	14.1	14.8	6.7
2012	11.3	23	15.9	5.3	14.6	14.5	9.6
2013	11	20.8	14.9	5.2	13.5	11.8	7.5
2014	6.8	20.4	15.1	5	13.7	12.3	7.2
2015	9	19.6	15	5	13.5	12	8.1
2016	10	19.9	14.5	3.9	12.9	10.8	9
2017	11.9	17.9	14.1	3.9	12.5	10.8	8.2
2018	7.7	18.8	14.4	4.5	12.9	12	9.6
2019	9.2	18.2	15.5	4.8	13.8	11.3	9.2
2020	9.53	18.4	15.75	7.53	14.5	13.2	10.93
2021	9.13	18.46	16.21	3.54	14.21	11.89	6.47
2022	11.7	19.57	15.82	4.17	13.9	11.67	7.45
2023	7.99	17.52	14.81	7.43	13.58	11.91	9.49

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Sonuç

Bu bölümde Türkiye’deki yoksulluğun ana hatları tarihsel bir bakış açısı ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Türkiye’de yoksulluk çalışmaları 1980’li yıllarda uygulanmaya başlayan neoliberal ekonomik politikalar ile birlikte hızla artan yoksulluk sorunu karşısında ortaya çıkmış ve 1990’lı yıllarda yayılmaya başlamıştır. Bu nedenle, Cumhuriyet’in ilk yıllarından neoliberal iktisadi yapıya geçiş dönemine kadar olan dönemdeki yoksulluk, çoğunlukla milli gelirdeki büyüme oranları ve bu oranların sektörler arasındaki bölüşümü üzerinden değerlendirilmiştir.

Türkiye’de yoksulluk, uzun yıllar boyunca hükümetlerin gündemine girmemiş ve bir köy sorunu olarak görülmüştür. Özellikle tek parti dönemindeki yoksulluk algısı köylülük ile birleştiğinden devletin yoksulluğa karşı tutumu, çözüm getiren yaklaşımlardan ziyade köylüyü köyde tutmak

üzerine şekillenmiştir. Köyün çözünmesini engellemeye yönelik politikalar 80’li yıllara kadar kentli yoksulların göz ardı edilmesine yol açmıştır. 1960-1980 yılları arasındaki sanayileşmenin etkisi ve 24 Ocak 1980 yılında alınan neoliberal kararların tarım sektörüne darbe vurmasıyla kırsal alanlardan kentlere doğru hızlı bir göç başlamıştır. Bu durum şehir yoksulluğunu artık göz ardı edilemeyecek bir noktaya taşımış ve neticesinde hükümetleri adım atmaya zorlamıştır. Atılan bu adımların yetersizliği ve yoksullukla mücadele için daha çok ‘hayırseverlik ve gönüllülük esasına’ dayanması neticesinde 2001 yılında Türkiye sınırlarında yaşayan neredeyse her 3 kişiden 1’i temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak duruma düşmüştür.

2001 yılından sonra Avrupa Birliği’ne entegre süreci ve IMF’nin yapısal reformları doğrultusunda tüm vatandaşları kapsayan ‘sosyal içerme’ meselesi siyasetin gündemine gelmiş ve bu alanda farklı fakat sınırlı sosyal politikalar geliştirilmiştir. Bu politikaların ve 2002 yılından sonra yaşanan ekonomik büyümenin etkisi ile yoksulluk oranları düşüş göstermiş olsa dahi yoksulluk, günümüzde hala Türkiye’nin en büyük sorunlarından biri olmaya devam etmektedir.

Yoksulluğun 100 yıllık tarihi, büyüme odaklı ekonomi politikalarının ve ‘gönüllülük esasına dayalı’ sosyal politikaların, yoksullukla mücadelede yetersiz kaldığına dair bir dizi kanıt sunmuştur. Bu durum, Yakup Kadri’nin “Kabahat kimin?” sorusuna cevap bulabilmek için nereye bakmamız gerektiğini bizlere açıkça göstermektedir.

Kaynakça

- Alkire, S., & Santos, M. E. (2014). Measuring Acute Poverty in the Developing World: Robustness and Scope of the Multidimensional Poverty Index. *World Development*, 59. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.01.026>
- Adalet Partisi (1965). Adalet Partisi seçim beyannamesi. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 15.05.2024)
- Aran, M. A., Demir, S., Sarıca, Ö., & Yazıcı, H. (2013). Poverty and Inequality Changes in Turkey (2003-2006). *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2282455>
- Boratav, K. (2013). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009, 18. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- Buğra, A. (2016). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika*. İletişim Yayınları
- Bulutay, T. (1975). Türkiye’nin 1923-1972 Dönemindeki İktisadî Büyümesi Üzerine Düşünceler. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (23).
- Cavallo, S., Geremek, B., & Kolakowska, A. (1996). Poverty: A History. *The American Historical Review*, 101(5). <https://doi.org/10.2307/2170191>
- Dağdemir, Ö. (2002). Türkiye ekonomisinde yoksulluk sorunu ve yoksulluğun analizi: 1987-1994. *Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayını*, Ankara, 1-19.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (1994). İstatistik Göstergeler 1923-1992, Ankara: DIE, s. 412.
- Eichengreen, B. (2008). Globalizing capital: A history of the international monetary system (second edition). İçinde *Globalizing Capital: A History of the International Monetary System (Second Edition)*.
- Gölçek, A. G. (2023). Cumhuriyetten Bugüne Türkiye’de Yoksulluğun 100 Yıllık Görünümü: Kamu Maliyesi Bağlamında Bir Değerlendirme. *Akademik Hassasiyetler*, 10(Cumhuriyet Özel Sayısı). <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1353493>
- Kazgan, G. (2012). Türkiye ekonomisinde krizler (1929-2009). *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.
- Küçükaksoy, İ. and Çifçi, İ. (2020). *Main Economic Indicators Income Distribution and Poverty. (In Turkish Economy)*. Edit. Güler Günsoy. Anadolu University Publication, Eskişehir.
- Maddison Project Database, version 2020. Bolt, Jutta and Jan Luiten van Zanden (2020), “Maddison style estimates of the evolution of the world economy. A new 2020 update ”
- Mütevellioğlu, N., & Işık, S. (2009). Türkiye emek piyasasında neoliberal dönüşüm. *Küreselleşme, kriz ve Türkiye’de neoliberal dönüşüm*, 159-204.

- Owen, R., & Pamuk, Ş. (2002). 20. Yüzyılda Ortadoęu Ekonomileri Tarihi. Sabancı Üniversitesi.
- Pamuk, Ş. (2022). Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. *İstanbul: İsbankası Kültür Yayınları*.
- Price, L. L., & Rowntree, B. S. (1902). Poverty: A Study of Town Life. *The Economic Journal*, 12(45). <https://doi.org/10.2307/2957025>
- Sen, A. (1999). *Commodities and Capabilities: Amartya Sen*. Oxford University Press.
- Şahin, H. (2020). Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu, 18. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi.
- Şeker, S. D., & Jenkins, S. P. (2015). Poverty trends in Turkey. *The Journal of Economic Inequality*, 13, 401-424.
- Şener, Ü. (2012). Kadın Yoksulluğu. *Mülkiye Dergisi*, 36(4).
- Şentürk, M. (2012). TÜRKİYE'DE YOKSULLUK ÇALIŞMALARI. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(18), 205-233.
- TBMMD. (2001). Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D: 21, C: 71.
- Townsend, P. (1979). Theories of Poverty. In Poverty in the United Kingdom (Townsend, P. (1979) Poverty in the United Kingdom, London, Allen Lane and Penguin Books (p. 61-92)). <http://www.poverty.ac.uk/free-resources-books/poverty-united-kingdom>, c.
- TÜİK. (2023). TÜİK Veri Portalı <https://data.tuik.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 24.04.2023)
- UNDP (United Nations Development Programme). 1997. Human Development Report 1997: Human Development to Eradicate Poverty. New York.